

Джон Куигин

ЗОМБИ ИКОНОМИКС

**Мъртвите идеи
още бродят сред нас...**

София, 2013

Преводът е направен по изданието:

John Quiggin

ZOMBIE ECONOMICS

HOW DEAD IDEAS STILL WALK AMONG US

PRINCETON UNIVERSITY PRESS

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2010 by Princeton University Press

© Юлиян Антонов, превод (до с. 177), 2013

© Росен Люцканов, превод (с. 178–302), 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-174-6

ДЖОН КУИГИН

ЗОМБИ ИКОНОМИКС

МЪРТВИТЕ ИДЕИ ОЩЕ БРОДЯТ СРЕД НАС...

Превод от английски

Юлиян Антонов

Росен Люцканов

Научен консултант

проф. Милети Младенов

БИБЛИОТЕКА
ИКОНОМИКС
Под общата редакция на Милети Младенов

№1 Джон Куигин. *Зомби икономикс*

Съдържание

Предговор	7
Въведение	11
Първа глава	
„Голямото спокойствие“	17
Втора глава	
Хипотезата за ефективните пазари	59
Трета глава	
Динамично стохастично общо равновесие	117
Четвърта глава	
Теория на процеждането	195
Пета глава	
Приватизация	249
Заключение	
Икономика на XXI век	295
Показалец	303

Предговор

Идеята за книгата ме осени, когато попаднах на този изумителен пасаж в „Животинските пориви“ на Джордж Акерлоф и Робърт Шилер:

Икономическата теория от учебниците се стреми да сведе до минимум (в рамките на възможното) отклоненията от чисто икономическата мотивация и рационалността. Тя има основания за това, а и всеки от нас отделя немалка част от живота си да пише именно в духа на тази традиция. Теорията на Адам Смит е добре позната на всички. Пределно ясни са и обясненията за отклоненията от тази идеална система, тъй като са поставени в рамка, която вече разбираме добре. Това обаче не означава, че въпросните малки отклонения от системата на Смит ни показват и начина, по който икономиката функционира в действителност. Нашата книга бележи разрыв с тази традиция. По наше мнение, икономическата теория трябва да бъде формулирана не чрез минимално модифициране на системата на Адам Смит, а по-скоро като се съобразяваме с реалните отклонения от нея, които можем да наблюдаваме.

(Akerlof and Shiller 2009, pp. 4–5)¹

---

¹ За пълните описания – вж. библиографията в края на книгата. В случая за заглавие е използвано едно понятие на Кейнс (animal spirits, предавано като „природни инстинкти“, а и като „животински пориви“). Под него се разбира „капризното инвеститорско поведение на предприемачите, които понякога са оптимистично настроени, а друг път са песимисти“ (Д. Ръдърфорд). Но animal spir-

Горното ме подтикна да пусна един постинг – в блога Crooked Timber – за неговите макроикономически импликации. В коментара си икономистът Макс Савицки (подвизаващ се в същия блог с ника MiracleMax) изказа мнението, че този материал – заедно с някои по-ранни мои публикации за идеите, опровергани от световната финансова криза – може да послужи за основа и на една добра книга. Брад Делонг от Калифорнийския университет в Бъркли го подкрепи и още на другия ден Сет Дитчик от „Принстън Юнивърсити Прес“ ми прати мейл, в който пишеше, че това е *страхотна* идея. Резултатът е пред вас.

Тази книга бе подобрена – в много по-голяма степен от повечето други – от отзивите на читателите, макар да не съм в състояние да посоча името на всеки от тях. Още докато подготвях работния вариант, пуснах някои глави в crookedtimber.org, а други в моя личен блог (johnquiggin.com), след което ги комбинирах в wikidot.com. Помолих за коментари и получих няколко хиляди – от над сто различни коментатори, повечето от които с псевдоними.

Няма как да благодаря на всички, които откликнаха на молбата ми, но бих искал да спомена поне „Алис“, „Бърт“, „Бианка Стийл“, Мартин Бенто, Кевин Донахю, Кени Исуоран, Джон Емерсън, „Фрийлендър“, Джим Харисън, „Джоуб“, „П. М. Лорънс“, Тери Питърсън, Доналд Оутс, Андрю Рейнолдс, „Смитс“, Джон Стрийт, „Чичо Милтън“, Робърт Уолдман, Тим Уорстол и „Замфир“.

Полезни коментари получих и от моите приятели и колеги – Джордж Акерлоф, Крис Барет, Брад Делонг, Джошуа Ганс, Пол Кругман, Андрю Макленан и Флавио Менесес. Няколко анонимни рецензенти от „Принстън Юнивърсити Прес“ оп-

---

its са и „духовете“, приемащи животински облик, които „обсебват“ изпадналите в транс шамани и им помагат (или пък пречат) в техните начинания – което също може да се свърже с вуду практиките и представата за „зомби“. – Б.пр.

ределено излязоха от рамките на служебните си задължения със своите пространни и ценни коментари. Моята съпруга и колега Нанси Уолас прочете целия текст и внесе редица редакторски и съдържателни корекции.

Благодаря и на целия екип от „Принстън Юнивърсити Прес“, с който работих по книгата. Сет Дитчик бе великолепен редактор, който ме подкрепяше във всичко, асистиран умело от Джени Чан. Огромна подкрепа ми оказа и Деби Тигардън, която отговаряше за техническата реализация, да не говорим, че се представи свръхефективно при превръщането на моя ръкопис в книга, и то в зашеметяващо кратък срок. Благодаря и на Джак Ръмел и Джим Къртис за тяхната веща подкрепа. Великолепната оригинална корица е дело на Карл Спързъм и Димитрий Каретников, които пък разработиха една сама по себе си красноречива идея на Сет Дитчик...

И накрая, бих искал да благодаря и на всички мои съ-блогъри: Крис Бъртрам, Майкъл Белюб, Хари Брайхаус, Даниъл Дейвис, Хенри Фарел, Мария Фарел, Естер Харгитай, Киърън Хийли, Джон Холбо, Скот Маклеми, Джон Мандъл, Ингрид Робейнс, Бел Уоринг и Брайън Уедърсън. Без тяхната подкрепа, съвети и препоръки тази книга едва ли щеше да види бял свят.

Въведение

Идеите на икономистите и политическите философи, били те правилни или погрешни, са много по-могъщи, отколкото обикновено се смята. Всъщност едва ли нещо друго управлява света. Практичните люде, които са убедени, че са неподвластни на интелектуални влияния, най-често робуват на някой покоен икономист. Лудите във властта, на които им се счуват гласове свише, извличат безумието си от някой академичен драскач, споминал се преди време.

Джон Мейнард Кейнс,

„Обща теория на заетостта, лихвата и парите“ (1936)

Идеите са дълголетни и често надживяват своите създатели, приемайки нови и различни форми. Някои продължават да живеят, защото са полезни. Други умират и биват забравени. Но макар и доказано погрешни, че и опасни, идеите са трудни за убиване. Дори съкрушени с убийствени доводи, те отново надигат глава. Такива идеи не са нито живи, нито мъртви, както се изрази веднъж Пол Кругман, те са „немъртви“ или „зомбирани“¹. Оттам е и заглавието на тази книга.

Преди глобалната финансова криза някои идеи – например хипотезата за ефективните пазари и т.нар. Голямо спокойствие

---

¹ Вж. и Пол Кругман. „Завръщането на икономиката на депресията и кризата от 2008 г.“ („Изток-Запад“, 2009). – Б.пр.

– си бяха съвсем... жизнени, а апологетите им доминираха в казионната икономика. Влиянието им, независимо дали признавано или не, определяше мисленето на „практичните люде“ (мъже и жени), чиито решения пък сътвориха една финансова система без паралел в световната история. Бяха натрупани трилиони долари от взаимообвързани облигации на основата на чисто спекулативни, ако не и фиктивни инвестиции. Резултатът бе една глобална икономика, в която и домакинствата, и нациите се разпрострираха извън чергата си...

Днес тези идеи – за ефективните пазари и Голямото спокойствие – май не дават никакви признаци на живот. Коментаторите, които само допреди година-две твърдяха, че бизнес цикълът е „укротен“, признават своята грешка или пък предпочитат да обсъждат други теми. Твърдението, че финансовите пазари се възползват по възможно най-добрия начин от икономическата информация и не се влияят от ирационални „въздушни мехури“¹, все по-рядко се изказва открито, а и обикновено е завоалирано с най-различни уговорки и уклончиви обяснения. Но дори и зомбирани, идеите от този род продължават да замърсяват интелектуалния пейзаж.

Уви, навичите на ума и мисълта трудно се изкореняват, особено ако липсва реална алтернатива. Зомбираните (и *зомбираци*) идеи, които докараха глобалната финансова система до ръба на пропастта и станаха причина за фалита на хиляди фирми, както и за това милиони работници да останат на улицата, все още бродят сред нас. Те обсебват мислите на хората,

---

¹ От англ. bubble, в случая – спекулативно надуване на цената на някоя стока или услуга, без да се отчита „истинската“, или вътрешноприсъщата ѝ стойност, т.е. нейната полезност – и което обикновено завършва с главоломен срив. Класическият пример е холандската „мания по лалетата“ (tulpenmanie) от 1625–1637 г. Предавано често като „(спекулативен) балон“, което и ще използваме в тази книга. – Б.пр.

отговорни за самата криза, но в още по-голяма степен въздействат на коментаторите и анализаторите на тези процеси.

Ако искаме да си изясним финансовата криза, за да избегнем онези реакции, които биха подготвили почвата за нова и още по-голяма криза след някоя и друга година, трябва да разберем *идеите*, които ни докараха до това положение. В тази книга са разгледани някои от тях, които изиграха особено печална роля. Това са:

- Голямото спокойствие: идеята, че периодът, започнал през 1985 г., се характеризира с безпрецедентна макроикономическа стабилност.
- Хипотезата за ефективните пазари: идеята, че цените, генерирани от финансовите пазари, представляват възможно най-добрата оценка на стойността на всяка инвестиция.
- Динамичното стохастично общо равновесие: идеята, че макроикономическият анализ не бива да се занимава със съвкупни показатели като търговския баланс или нивата на дълга, а да се базира най-вече на микроикономическите модели на индивидуалното поведение.
- Теорията за процеждането: идеята, че политиката, облагодетелстваща заможните, в крайна сметка ще помогне и на всички останали членове на обществото.
- Приватизацията: идеята, че всяка функция, поета сега от държавата, ще бъде изпълнявана по-добре от частни фирми.

Някои от горните идеи, например хипотезата за ефективните пазари и динамичното стохастично общо равновесие, попадат в сферата на математизираната икономическа теория. Други като приватизацията са си политически постулати, извлечени от тези абстрактни идеи. Трети, например идеята за Голямото спокойствие и хипотезата за процеждането, са просто клишета, претендиращи, че обясняват начина, по който

функционира икономиката (ако не изобщо, поне през онези три десетилетия преди сегашната криза).

Взети заедно, тези идеи образуват пакет, известен под различни имена: в Обединеното кралство – „тачъризъм“, в Съединените щати – „рейгъномика“, в Австралия – „икономически рационализъм“, в развиващите се страни – „Вашингтонски консенсус“, а в академичните дискусии – „неолиберализъм“. Всъщност повечето имена са пейоративни поради факта, че най-често критиците на дадена идеологическа рамка са тези, които изпитват необходимост да я дефинират и анализират. Днешните политически елити не смятат, че подхождат идеологически и дори се дразнят, когато им лепят подобни етикети. Сами по себе си, въпросните идеологии обикновено изглеждат съвсем благопристойно. Ако трябва аз да определя този набор от идеи, криещ се зад горните прозвища, най-неутралното понятие, за което се сещам, е пазарен либерализъм. Именно него ще използвам и в тази книга¹.

Надявам се, че начинът, по който е организирана книгата, ще улесни читателите да разберат защо пазарният либерализъм зависи най-вече от идеи, неиздържали теста на глобалната финансова криза. А ако последните продължат и в бъдеще да определят политическите решения, кризата със сигурност ще се повтори.

Всяка глава е посветена на отделна идея и започва с описанието на нейното раждане, след което се проследява житей-

---

¹ С подобен терминологичен проблем се сблъсква и другата страна в дебата. Пазарният либерализъм се появи като реакция срещу набор от идеи и политики, най-често определян като „социален либерализъм“ (или „социална демокрация“) в Европа, а в Щатите известен просто като „либерализъм“. Сред тях е и идеята за пълна заетост, базирана на кейнсианската представа за управление на икономиката, както и за основната роля на държавата в гарантирането на доходите и такива услуги като здравеопазване и образование. Аз самият ще използвам съчетанието „социалдемокрация“, за да избегна двусмислените асоциации, навявани от понятието „либерализъм“. – Б.а.

ският ѝ път, като акцентът пада върху чисто теоретичните и политическите ѝ импликации. Следващият раздел описва кончината на конкретната идея, предизвикана уж от глобалната криза, но най-често дължаща се на вродената ѝ немощ, лесно забележима и по-рано. Включен е и кратък раздел за „ренимирането“ ѝ – в него разглеждам опитите да бъде изровена от гроба тази мъртва идея, за да продължи земния си път като... зомби. В следващия раздел, озаглавен „След зомбитата“, се разглеждат алтернативите на съответната идея на пазарния либерализъм. В края посочвам и някои препоръчителни четива по темата¹.

В заключителната глава, „Икономика за XXI век“, отново се спирам на всички идеи, свързани с краха на пазарния либерализъм, като давам и някои предложения. Завръщането към традиционната кейнсианска икономика със сигурност няма да даде желанния ефект. Много по-наложително е да се изградят нови теории и политика, съответстващи на икономическите реалности от XXI век.

Ясно е, че има нещо сбъркано в днешното състояние на икономическата теория. Пред очите на професионалните икономисти се разгърна криза с небивали досега мащаби, но междувременно повечето от тях не успяха да забележат, че е на път да се случи нещо лошо. Дори и след нейното отминаване, липсват опити за преразглеждане на някои от традиционните догми. Твърде много икономисти се държат така, сякаш нищо

---

¹ За улеснение на читателя съм избегнал традиционната практика бележките да се слагат в края на книгата – така не се налага да я разгръщате постоянно, за да проследите препратките, които в повечето случаи се свеждат до банално цитиране. Предпочетох и по-пестеливи бележки под линия – когато казусът е от периферен интерес или пък касае икономистите, чиито трудове разглеждам. Разделът за допълнителните четива в края на всяка глава включва кратки отпратки (в харвардски стил) към книги и статии от списания, споменати в моето изложение, чиито пълни описания са дадени в библиографията. – Б.а.

не се е случило. Нещо повече, някои вече заявяват, че наистина е така, а световната финансова криза и нейните последствия са просто „временно забавяне“, което едва ли налага преосмисляне на основните им идеи.

Идеите, които предизвикаха кризата – и поне за кратко бяха изтласкани от нея, – отново се надигат и си пробиват път със зъби и нокти през рохката пръст. Ако не ги „убием“, т.е. не приключим веднъж завинаги с тези зомбита, следващия път те ще натворят много повече поразии...

Първа глава

„Голямото спокойствие“

*Цените на акциите, както изглежда,
са достигнали трайно високо ниво.
Ървин Фишър, октомври 1929 г.*

Под „зомби“ (или „зомбирана“) идея разбирам такава идея, която постоянно изниква на бял свят, въпреки че е мъртва. В историята на икономиката едва ли има по-издръжливо зомби от представата за едно идилично бъдеще, в което пълната заетост и устойчивият икономически растеж ще продължават до безкрайност. Всеки по-стабилен период в историята на капитализма е водел и до възвестяването на тази възделена „нова ера“. Уви, нито едно от прорицанията не се е сбъднало...

Както подсказва и (печално) известната прогноза на Ървин Фишър, направена само три дни преди срива на Уолстрийт от 1929 г., вярата, че редуването на икономически подеми и спадове най-сетне е останало в миналото не е нещо ново. Всъщност още с появата на индустриалния капитализъм в зората на XIX в. световната икономика е била разтърсвана – и стимулирана – от периодични бумове и рецесии. Но и през всеки междинен период на устойчив растеж по-оптимистично настроените наблюдатели са възвестявали началото на поредната нова икономическа епоха, в която някогашните „лоши дни“ на бизнес цикъла ще бъдат само смътен спомен. Дори и най-великите икономисти (а Ървин Фишър определено е бил

такъв, въпреки някои свои ексцентрични забезки) са били заблуждавани от временния икономически успех и са решава-ли, че с „порочния“ бизнес цикъл и неговите колебания вече е свършено.¹

През 1929 г. увереността на Ървин Фишър е почивала до-някъде и на усъвършенстваните инструменти на паричната политика, провеждана от Федералния резерв, който е създа-ден през 1913 г. и вече успешно е овладял няколко по-малки кризи. Основната идея е била, че пред угрозата от финансова паника той ще започне да намалява лихвените проценти и ще отпуска средства на банковата система, докато се възстанови доверието в нея.

Уви, Федералният резерв не успява (или просто не пожела-ва) да реагира адекватно на борсовия срив през октоври 1929 г. Самият срив е последван от четиригодишен период на по-стоянен регрес, който оставя близо една трета от работниците на улицата – не само в Щатите, но и по целия свят.

Икономистите още спорят за причините на Голямата де-пресия и доколко погрешните политически ходове са допри-несли за нейното удължаване и задълбочаване. Коректните за времето си академични дебати са подновени с невижда-на ярост и сила в контекста на настоящата криза, която пък в много отношения наподобява тази от 1929 г.

В периода между Голямата депресия и Втората световна война с най-широко признание в икономическите среди се ползва теоретичният подход на Джон Мейнард Кейнс². Според

¹ Наред с всичко друго, Фишър е бил привърженик на сухия режим, както и пропагандатор на здравословния начин на живот и... евгениката. В качеството на икономист обаче, той има фундаментален принос към теорията на лихвения процент и инфлацията, а по една ирония на съдбата и към нашата теза, че дефлационните процеси задълбочават депресиите. – Б.а.

² Като икономист Кейнс демонстрира редица сходства с Фишър, но в други отношения е по-скоро негова противоположност. Бонвиван и член на кръга Блумсбъри, женен за знаменита руска балерина, Кейнс

Кейнс рецесиите и депресиите се дължат на недостатъчното ефективно търсене на стоки и услуги. Тъй като паричната политика невинаги стимулира увеличаването на потреблението, правителствата могат да решат проблема чрез обществени проекти и други подобни схеми, предполагащи бюджетни разходи.

Стремителното завръщане към пълната заетост през военните години сякаш потвърждава изводите на Кейнс. Ето какво пише в един официален австралийски документ (White Paper on Full Employment), публикуван през 1945 г.:

Въпреки че се нуждаеха от повече жилища, храна, оборудване и всякакви други стоки и услуги, преди войната не всички трудоспособни можеха да си намерят препитание и да се почувстват сигурни за бъдещето си. В продължение на две десетилетия, от 1919 до 1939 г., средно една десета от мъжете и жените, желаещи работа, не я намираха. През най-тежкия период от депресията над 25% бяха оставени в принудително бездействие. Затова пък през войната потребността от допълнително производство бе задоволена, доколкото позволяваха ресурсите ни, въпреки всички финансови и други пречки.

(Commonwealth of Australia 1945, p. 1)

Във въпиещ контраст с предишните войни тази ситуация се запазва и след възстановяването на мира. За повечето развити страни периодът от края на Втората световна война до началото на 70-те се характеризира с ниска безработица и висок икономически растеж, нещо невиждано и преди, и след това. Определян общо взето като „златна епоха“ (или „златен век“) – Golden Age (а също и Long Boom, „Дългият бум“) на английски, Les Trente Glorieuses на френски и Wirtschaftswunder на немски, – този период е запомнен и с това, че доходът на глава от населението в повечето развити държави се повишава повече от два пъти.

е бил и успешен борсов играч, докато Фишър губи почти цялото си състояние при краха на борсата. – Б.а.

През 60-те години много кейнсианци се готвят да обявят своята победа над... бизнес цикъла. Уолтър Хелър, оглавяващ икономическия екип на Джон Ф. Кенеди, приветства прехода към активна фискална политика със следните думи: „Сега вече сме убедени, че държавата трябва да поддържа стабилни високите нива на заетост и икономически растеж, което пазарните механизми сами по себе си не могат да осигурят“ (Heller 1966, р. 9). Вниманието се насочва към по-амбициозна цел – „фината настройка“ на икономиката, за да бъдат избегнати дори рецисите (т.е. временните забавяния на темпото на икономическия растеж, които пък в нормалния случай водят до умерено нарастване на нивото на безработица).

Но както е казано и в Библията, „пред погибел гордост върви“ (Притч. 16:18). През 70-те наглед безкрайният следвоенен бум неочаквано секва. Мястото му е заето от галопиращата инфлация и високата безработица. Кейнсианската фискална политика, целяща елиминиране на безработицата, е изоставена. Рестриктивната парична политика и високите лихвени проценти позволяват на централните банки да ограничават инфлацията и през 80-те години. Натискът за ценова стабилност се засилва от глобализацията и в частност от нарастващия дял и влияние на световния финансов сектор.

Но ако ценовата стабилност е пак налице, пълната заетост от следвоенната епоха си отива, за да не се завърне никога повече. Постепенно се възстановява и икономическият растеж, но в развитите страни той така и не достига темповете на следвоенния бум.

По всичко личи, че идеята за „нова епоха“ е изтляла в небитието – веднъж завинаги. Ала зомби идеите не са толкова лесни за убиване...

Раждане: затишие след бури

На мрачния фон на предните две десетилетия 90-те изглеждат като период на благоденствие за развитите страни и най-вече за Съединените щати. Бумът в края на това десетилетие се отразява благоприятно на всички социални групи, и то след продължителна стагнация за онези в долната половина на таблицата на разпределение на доходите. Бумът на борсовия пазар носи още по-големи печалби на заможните. Цените на жилищата се движат по-бавно, но тъй като съставят голяма част от собствеността на домакинството, носят дори по-големи капиталови печалби.

Продължителната и мощна експанзия от 90-те, съчетана с такива политически събития като рухването на Съветския съюз, поражда едно ново усещане за оптимизъм, което поне в Щатите се изпъстря и с триумфални нотки. Успехът на книги като „Краят на историята и последният човек“ на Франсис Фукуяма и „Лексусът и маслиновото дърво“ на Томас Фридман¹ показва какви са и масовите нагласи.

Фукуяма твърди, че с онези големи конфликти, които са правели историята нещо повече от редуване на събития в хода на времето, вече е свършено. Краят на Студената война бележи и „крайна точка в идеологическата еволюция на човечеството“, а днес повсеместно приетата западна либерална демокрация е и „финалната форма на човешко управление“². Според него самото определение „западна“ предполага и „капиталистическа“. Но при Фукуяма второто понятие придобива далеч не еднозначен смисъл. Той очевидно има предвид триумфиращия пазарен либерализъм, но когато защитава действителните пре-

¹ И двете са издадени на български, съответно от „Обсидиан“, 2006 и „Дамян Яков“, 2001. – Б.пр.

² Фукуяма 1992, р. 4. На български: Фукуяма (2006). „Краят на историята и последният човек“, прев. Емил Георгиев и Кольо Коев. София, „Обсидиан“, с. 27.

тенции на това „универсализирано“ обществено устройство, неговото понятие „капитализъм“ на практика се разширява до целия спектър от политически и икономически системи, наблюдавани в западните общества – от скандинавските социал-демокрации до онова общество, спазващо принципа „победителят взима всичко“, което се зароди в Съединените щати.

Фридман не се вълнува от такива нюанси. Книгата му изобилства с остроумни фрази и запомнящи се метафори, най-ефектна от които е тази за „златната усмирителна риза“. С нея Фридман май иска да ни убеди, че в една глобализирана икономика само стриктно спазваните правила на пазарния либерализъм (т.е. „златната усмирителната риза“, която трябва да наденем) ни гарантират и... златен просперитет. От друга страна, всяко отклонение от тези златни правила би ни навлякло гнева на „електронното стадо“ на взаимнообвързаните глобални финансови пазари.

Възхвалите по адрес на новия световен ред превърнаха Фукуяма в интелектуална суперзвезда. Книгите му не са точно „масово четиво“, но се цитират под път и над път. Затова пък бомбастичните тези на Фридман не му спечелиха особено интелектуално признание, макар че го вкараха в класациите за бестселъри. Всеки искаше да е част от новия свят на притежателите на „Лексус“.

Икономистите малко късно се включиха в купона. Много след началото на 90-те години те продължаваха да се притесняват от слабото повишаване на производството, възможността за завръщане на инфлацията и нивата на безработица, които си оставаха все така високи – според стандартите на следвоенния бум.

В началото на XXI в. данните за САЩ сочеха една тенденция, която бе пълна противоположност на безвъзвратно отминалия „златен век“. Данните показваха спадане на вариациите в нивата на производителността и заетостта, разглеждани от повечето икономисти като „еднократен спад“, случил се в сре-

дата на 80-те, непосредствено след т.нар. рецесия на Волкър (наречена така, защото бе предизвикана от антиинфлационните мерки на тогавашния председател на Федералния резерв Пол Волкър¹).

Вниманието бе насочено най-вече към устойчивостта на производството, но най-важното следствие от рецесията е свързано с изменчивостта на заетостта, най-добрият измерител за която е отношението между броя на заетите и броя на населението. Подобно на колебанията в нивата на брутният вътрешен продукт (БВП), тези на нивата на заетост отбелязаха забележим спад след 1985 г.

Тази привидна „стабилизация“ (или по-скоро липса на резки сътресения) съвпадна с близо 20-годишното председателство на приемника на Волкър, Алън Грийнспан. Заслужено или не, именно Грийнспан, а не Волкър, обра всички лаври. Статусът на Грийнспан като „неизчерпаем извор на икономическа мъдрост“ бе затвърден и с появата на един типичен вашингтонски панегирик – неговата официална биография (или по-скоро агиография), озаглавена „Маестрото“, чийто автор е Боб Удуърд².

Приемникът на Грийнспан, Бен Бернанке, завършва с отличие Харвард през 1975 г., а през 1979 г. защитава и докторат в Масачусетския технологичен институт (МТИ). Оттогава е водеща фигура сред онова поколение икономисти, чийто професионален път започна в залеза на продължителния следвоенен бум – и съвпадна с „ерата Грийнспан“. Едва ли е изне-

---

¹ Близо двуметровият Волкър с неизменната пура в уста буквално се извисяваше на тогавашната икономическа сцена, а и днес е достатъчно деен – макар и осемдесет и една годишен е съветник на президента Обама, ала в популярното съзнание е напълно изместен от Алън Грийнспан. – Б.а.

² Познат и на бълг. читател с „Пелена: тайните войни на ЦРУ (1981–1987)“ („Партиздат“, 1989). Но вж. и Уилям Фликенщайн и Фредерик Шийхън, „Балоните на Грийнспан: епохата на невежество във Федералния резерв“ („Сиела“, 2009). – Б.пр.

надващо, че Бернанке бе и сред най-ярките пропагандатори на идеята за „новата ера“ на икономическа стабилност.

Отново Бернанке популяризира и понятието Голямо спокойствие (Great moderation) като синоним на възделената стабилизация. Самото то бе изковано от двама професори – Джеймс Сток от Харвард и Марк Уотсън от Принстън, а Бернанке озглави с него една своя широко огласена реч от 2004 г.

„Голямото спокойствие“ бе посрещнато със същия възторг като предишните периоди на благоденствие. Приеха го като сигурен знак, че с бизнес цикъла вече е свършено. Ето какво написа Джерард Бейкър в лондонския „Таймс“ през 2007 г.:

Икономистите спорят разгорещено за причините на Голямото спокойствие и, което е по-необичайно, постигат широко съгласие. Реален принос за него има добрата политика: централните банки вече променят далеч по-умело лихвените проценти, избягвайки по-резките сътресения в икономическото развитие. Но действително важната причина е свързана с по-ефективното управление на икономиката.

Именно освобождаването на пазарите и по-широкият избор са в основата на тази трансформация. През 80-те години дерегулацията на финансовите пазари в целия англосаксонски свят укроти колебанията на бизнес цикъла. По този начин потребителите се сдобиха и с повече финансови инструменти (кредитни карти, ипотечни заеми и пр.), за да съобразяват разходите с доходите си в рамките на по-продължителни периоди. (Baker 2007)

Само след две години, в своята прощална статия за рубриката си в „Таймс“, Бейкър направи и едно необичайно за него открито признание:

Моята най-голяма интелектуална заблуда, уви, подхранваше и повечето ми икономически коментари от последните години. Единственото, което бих казал в своя защита, е, че на нея робуваха и много други икономисти, доста по-компетентни

от мен. Имам предвид вярата в онази идея, станала известна като Голямото спокойствие. (Baker 2009)

Икономическата криза, започнала през 2007 г. и продължаваща до ден днешен, сложи неочакван край на това широко пропагандирано „спокойствие“. Както сами ще видим, тя е и съкрушителен аргумент срещу идеите, с които Бейкър и подобните му свързваха възделената „нова епоха“. За да си обясним широката популярност, а и провала на тези идеи, трябва да се запознаем с обстоятелствата около раждането и смъртта на самата теория за „голямото спокойствие“.

Най-простият начин да разберем защо толкова икономисти съзряха някакво „спокойствие“ (и то голямо!) в макроикономическите данни е като разгледаме циклите на рецесия и експанзия. Но нека първо обсъдим и това – как икономистите използват понятието рецесия.

Според „стандартната“ дефиниция, за рецесия може да се говори, когато има две последователни тримесечия с отрицателен икономически ръст. Самите икономисти рядко използват понятието в този смисъл, а по-скоро като приблизително определение на текущото състояние на икономиката. А тези в Щатите разчитат най-вече на оценките на Комитета за датiranje на бизнес цикъла към Националното бюро за икономически изследвания (НБИИ).

НБИИ определя рецесията като „значителен спад в икономическата дейност, който трае поне няколко месеца и обикновено е най-осезаем при БВП, реалните доходи, заетостта, промишленото производство и продажбите на едро и дребно“. Комитетът за датirването пък преценява кога е започнала дадена рецесия и кога е приключила. Такива оценки дават и аналогични структури в другите страни, макар никоя от тях да не се ползва с авторитета на НБИИ.

Въпросните оценки обикновено се огласяват година и нещо след самото явление, което е и една от причините да се обръща такава внимание на „стандартната дефиниция“. През 2008 г. на-

пример бе изразходвана огромна енергия за чисто теоретични спорове – въпреки очевидните признаци за икономически спад, мнозина оспорваха определението „рецесия“, позовавайки се на факта, че още не са изминали необходимите „две лоши тримесечия“. А в края на същата година НБИИ обяви, че рецесията е започнала още преди година, през декември 2007 г. Впрочем по същия начин се бави и вестта за края на всяка рецесия.

Но както и да ги определят, преди 1981 г. (краят на „рецесията на Волкър“) рецесиите в Съединените щати бяха сравнително често явление – една на всеки пет години. Комитетът към НБИИ е констатирал цели девет рецесии за периода от 1945 до 1981 г., две от които (тази от началото на 70-те и двуфазната рецесия („double-dip“)¹ от 1980/81 г.) бяха и дълги, и тежки.

Затова пък периодът от 1981 до 2007 г. бе белязан от продължителни експанзии² и кратки рецесии. За цялото това време имаше само две рецесии, през 1990/91 и 2001 г., а и те продължиха само по осем месеца. Като се има предвид горчивия ни опит с грешни прогнози, всяко обявяване на края (или поне „укротяването“) на бизнес цикъла би било прибързано въз основа на само два цикъла. Ала историята ни учи, че рядко се учим от... историята. Доминиращите триумфални нагласи осигуриха и нужното положително възприемане на статистическите анализи, които сякаш показваха, че бизнес цикълът наистина е под контрол.

Самите датировки на НБИИ неизменно страдаха от известна субективност, а и не се поддаваха на статистически анализ. Затова икономистите подириха статистическо потвърждение на идеята си, че опърничавият бизнес цикъл е укротен,

---

¹ Double-dip recession или W-shaped recession – ситуация, при която икономиката изпада в рецесия и след кратко възстановяване това се повтаря, преди да започне икономически растеж. – Б.пр.

² Според една „стандартна“ дефиниция, „икономическа експанзия е повишаване на икономическата активност, както и на броя на стоките и услугите, предлагани на пазара“. – Б.пр.

фокусирайки се изцяло върху икономическите данни за отделните тримесечия. (Подходът им бе съобразен с популярната представа за рецесията като „шестмесечен отрицателен ръст“.)

Този фокус върху тримесечните колебания си пасваше идеално и със стандартния метод за оценяване на макроикономическата ситуация, известен като правило на Тейлър – наречено на Джон Тейлър, който пръв го формулира през 1993 г.¹ Същият смяташе, че за по-дългосрочните си разчети централните банки трябва да минимизират дисперсията на ръста на производство и този на инфлацията (т.е. да търсят оптималните им нива в дългосрочна перспектива) – и в повечето случаи те точно това правеха.

Различни статически тестове показваха, че в началото на 80-те колебанията на икономическия растеж в Съединените щати рязко са намалели. И това привидно „спокойствие“ не се ограничаваше само с икономическия ръст. Подобен спад бе отбелязан при средните нива на инфлация и колебанията ѝ като цяло, както и при съответните данни за заетостта и безработицата. Сходни процеси течаха и в други развити страни.

Голямото изключение бе Япония, където в края на 80-те надуваният от десетилетия „балон“ на цените на недвижимите имоти и акциите най-сетне се пукна, което постави началото на продължителен период на стагнация. Спорадичните кратки експанзии бяха съпроводени от още по-осезаеми спадове. По онова време обаче се смяташе, че проблемите на Япония са си чисто... японски. По същия начин и последвалата финансова криза в края на 90-те бе обявена за специфично азиатски проблем (т.нар. връзкашки капитализъм²).

---

¹ Тейлър е водеща фигура в неокейнсианската школа в макроикономическата теория (на която ще се спрем по-подробно в трета глава), а също и виден републикански икономист. – Б.а.

² Самото понятие *spoon capitalism* (аналогично на нашето „шуробаджанация“) придоби особена популярност именно покрай „влошената ситуация на азиатските финансови пазари“. – Б.пр.